

Ivana Trtanj*

Sveučilište J. J. Strossmayera u Osijeku
Fakultet za odgojne i obrazovne znanosti

Gordana Hržica**

Sveučilište u Zagrebu
Edukacijsko-rehabilitacijski fakultet

NORMALNE NETEČNOSTI U DJEČJEM PRIPOVIJEDANJU: POVEZANOST PONAVLJANJA I SAMOISPRAVLJANJA S DOBI¹

Originalni naučni rad
UDC 81` 232/233-053.4/.5

<https://doi.org/10.18485/kkonline.2024.15.15.12>

U središtu su ovog rada netečnosti u pripovijedanju djece urednoga govornog i jezičnog razvoja. Netečnosti, kao dominantna pojava u spontanoj komunikaciji, uključuju prekide unutar riječi ili fraze, stanke, ponavljanje, ponovno započinjanje prekinutih rečenica ili riječi, produžavanje vokala i poštupalice. Različiti autori zamijetili su promjene u učestalosti netečnosti općenito te učestalosti određenih vrsta netečnosti kroz dob. Smatraju da se s dobi ne mijenja učestalost netečnosti koje pripadaju odugovlačenjima (primjerice, ponavljanja), dok se mijenja učestalost netečnosti koje pripadaju revizijama (primjerice, samoispravljanja). Cilj je ovog istraživanja ustanoviti postoji li u pripovijedanju djece predškolske i rane školske dobi povezanost dobi te a. ukupnog udjela netečnosti i b. zasebnih vrsta netečnosti. Unutar dviju nadređenih kategorija netečnosti proučit će se ponavljanja te samoispravljanja.

Rezultati istraživanja pokazuju da ukupan broj praćenih netečnosti u govoru nije povezan s dobi, ali je prosječan broj praćenih netečnosti po komunikacijskoj jedinici s njom pozitivno povezan. Odnos se dobi i različitih vrsta praćenih netečnosti razlikuje. Dok prosječan broj ponavljanja po komunikacijskoj jedinici ne pokazuje povezanost s dobi, prosječan je broj samoispravljanja s njom nisko pozitivno povezan. Ovo je istraživanje pokazalo da i u praćenju kasnijeg jezičnog razvoja (djece školske dobi), posebice na zahtjevnim jezičnim zadacima kao što je pripovijedanje, možemo uočiti kako se učestalost netečnosti povećava s dobi, ali tako da učestalost netečnosti koja pripada odugovlačenjima ne raste, za razliku od netečnosti koje pripadaju revizijama.

Ključne riječi: dječji pripovjedni diskurs, netečnosti, ponavljanja, samoispravljanja, kronološka dob

1. Uvod

Primjena analize jezičnoga uzorkovanja dječjeg pripovijedanja valjan je i učinkovit način procjene razvoja jezičnih sposobnosti djece urednoga jezičnoga razvoja i djece s razvojnim jezičnim poremećajem (Justice i sur., 2010). Analiza jezičnog uzorka smatra se standardnom, kvantitativnom metodom koja (pr)ocjenjuje produktivnost jezika na svim razinama izvedbe, uključujući rječnik, sintaksu, semantiku i pragmatiku (Leadholm i Miller, 1995.). Proizvodnja jezika uključuje tri faze — konceptualizaciju, formulaciju i artikulaciju (Levelt, 1989.). U fazi konceptualizacije, govornik ima komunikacijsku namjeru i izgrađuje nelingvistički prikaz poruka kako bi prenio namjeru. U fazi formulacije govornik najprije prevodi predverbalnu poruku u jezične strukture dohvaćanjem odgovarajućih riječi iz memorije, dodjeljujući sintaktičke uloge (npr. subjekt, objekt) tim riječima i razrađujući

* Fakultet za odgojne i obrazovne znanosti, Ulica cara Hadrijana 10, 31 000 Osijek; itrtanj@foozos.hr

** Edukacijsko-rehabilitacijski fakultet, Borongajska cesta 83f, 10000 Zagreb; gordana.hrzica@gmail.com

¹ Ovaj rad sufinancirala je Hrvatska zaklada za znanost projektom Višerazinski pristup govornom diskursu u jezičnom razvoju (UIP-2017-05-6603).

sintaktičku strukturu (npr. imenski izraz, glagolski izraz) za njih. S obzirom na jezičnu strukturu, tada se izrađuje artikulacijski plan. Konačno, u fazi artikulacije, govornik izvršava artikulacijski plan. Nedostatci se mogu pojaviti unutar bilo koje faze. Na primjer, govornik može naići na poteškoće u pronalaženju određene riječi ili izgradnji sintaktičke strukture dok proizvodi rečenicu. Kada se to dogodi, stalan se proces proizvodnje jezika prekida (Levelt, 1989; Rispoli, 2003, Guo i sur. 2008). Naposljetku, problem se pojavljuje kao netečnost ili poremećaj govora u govorenom diskursu. Netečnosti su česte u spontanoj ljudskoj komunikaciji, a njihova pojava javlja se uslijed govornog planiranja te je uvjetovana pokušajem usklađivanja govorenog izraza s ostalim kognitivnim procesima. Netečnosti govora stoga odražavaju kognitivne procese koji su u osnovi jezične proizvodnje (Goldman-Eisler, 1968.) U središtu su ovog rada netečnosti u pripovijedanju djece urednoga govornog i jezičnog razvoja. Istraživanja su pokazala da djeca s jezičnim poteškoćama proizvode više netečnosti od djece s urednim jezičnim razvojem. Budući da je pripovijedanje složena jezično-spoznajna sposobnost, učestalost i sadržaj netečnosti koje nastaju tijekom pripovijedanja mogu se rabiti u donošenju dijagnostičkih odluka u vezi s djecom koja imaju problema s formulacijom izričaja i problemima u pronalaženju riječi (Leadholm i Miller, 1995.).

1.1 (Ne)tečnosti govornika urednoga govornog i jezičnog razvoja ili status

Temeljno se netečnosti dijele u dva vrste: mucajuće netečnosti te normalne netečnosti (npr. Ambrose i Yairi, 1999; Postma i Kolk 1993, hrvatski termini prema Galić-Jušić 2001). Pri tome su prve karakteristične za govornike koji mucaju (iako se u manjoj mjeri mogu pojaviti i kod govornika urednoga govornog i jezičnog statusa), a druge se pojavljuju i kod govornika koji mucaju i kod govornika urednoga govornog i jezičnog statusa (npr. Ambrose i Yairi, 1994; Tichenor i sur. 2018). U radovima koji se bave netečnostima govornika urednog jezičnog razvoja ili odraslih govornika urednog jezičnog statusa, dakle, govornika bez govornih i jezičnih poremećaja, u većoj se mjeri proučavaju normalne netečnosti (npr. Ambrose i Yairi, 1994; Tichenor i sur. 2018). Normalne netečnosti jednojezičnih govornika urednoga govornog i jezičnog razvoja promatraju se unutar dviju linija istraživanja. Jedna ih linija promatra iz perspektive tečnosti govora. Druga linija polazi iz perspektive proizvodnje govorenog diskursa te naglašava ulogu netečnosti u jezičnom nizu.

Objašnjavajući govornu tečnost, Škarić (1988) navodi razlike koje se mogu pojaviti u govornoj proizvodnji pojedinca. Dok se kod nekih govornika uočavaju izričaji složene izgovorne i jezične strukture bez pogrešaka i netečnosti, kod nekih je istaknuta poteškoća i u kraćim i jednostavnijim govornim nizovima. Shodno tomu, tečnost je odlika onoga govora koji ima prirodni tempo, a u kojem nema prekida unutar riječi ili fraza, stanki, ponavljanja, ponovnog započinjanja prekinutih rečenica ili riječi, produžavanja vokala,

neutralnog vokala šva /ə/ i slično te poštapalica (Kovač i Horga, 2011: 247), a ujedno je primjeren i komunikacijskom te informacijskom opterećenju izraza. Smatra se da kognitivni napor uzrokuje netečnosti, što je potvrđeno u istraživanjima u kojima se netečnosti pojavljuju ispred dužih izričaja ili uslijed nepoznate teme (Kovač i Horga, 2011: 248).

Disfluentnosti su prekidi glatkog govora koji ništa ne pridonose obavijesnom sadržaju izričaja u odnosu na njegovu planiranu informativnost. One međutim nose drugačiju vrstu informacije. Naime, one ukazuju na poteškoće koje govornik ima u govornoj proizvodnji, pa se iz njih mogu iščitavati informacije o govornoj vještini govornika ili o njegovu trenutačnom intelektualnom ili emocionalnom statusu.

(Horga, Hadži, 2012:626)

Osim iz perspektive proučavanja govora, netečnosti su se promatrale i u kontekstu proizvodnje govorenog diskursa, primjerice pri pripovijedanju. U toj znanstvenoj tradiciji osim pojma *netečnosti* rabi se i pojam *ometači*² (engl. *mazes*), a pojavljivanje netečnosti prati se s obzirom na različite jezične elemente u diskursu, primjerice, složenost rečenice ili promjenu teme. Netečnosti ili ometači, definiraju se kao niz riječi ili dijelova riječi, ili dodanih fragmenata koji ne pridonose značenju i protoku jezika (Loban 1976.). Mjere kojima se izračunava tečnost u literaturi uglavnom su slično grupirane i uključuju podjelu na prazne ili ispunjene pauze, ponavljanja glasova, slogova, riječi ili nekoliko riječi, revizije riječi ili nekoliko riječi te napuštene iskaze (npr. Thordardottir i Ellis Weismer, 2002; Wetherell, Botting i Conti-Ramsden, 2007) (primjer u tablici 1).

Skupina autora (Starkweather, 1987; Rispoli 2003, 2018; Rispoli i Hadley 2001; Rispoli i sur., 2008) drugačije pristupa podjeli netečnosti. Grupiraju netečnosti u dvije skupine. U prvu skupinu pripadaju odugovlačenja (engl. *stalls*), koja ne mijenjaju jezičnu strukturu. U drugu skupinu pripadaju revizije (engl. *revision*), koje utječu na jezičnu strukturu. Odugovlačenja podrazumijevaju tihe pauze, ispunjene pauze poput *hm*, *um*, *ah*, te ponavljanja fonema, slogova, riječi i fraza. Za razliku od odugovlačenja, revizijama autori smatraju promjene koje se čine na fonološkoj i morfosintaktičkoj razini te u leksičkom izboru kada govornik ponudi ono što smatra prikladnijim rješenjem od prethodno izrečenog.

1.1.1. Odugovlačenja

Odugovlačenjima pripadaju tihe pauze, ispunjene pauze te ponavljanja. Tihe se pauze pojavljuju kao stanke u govoru koje traju između 600 i 3,000 ms (Rispoli i sur. 2008). Ispunjene pauze prekidi su u koje govornik ubacuje govorene elemente koji nisu dio sintaktičke strukture rečenice. Često je ondje riječ o pojedinačnim glasovima (najpoznatiji je primjer u hrvatskome šva /ə/), ali mogu se ubacivati i čitave riječi. Takve

² Izraz ometači u govoru za engl. *mazes* predložile su Trtanj, Kuvač Kraljević 2017.

se riječi nazivaju poštapalicama, a Nigoević (2011) nudi naziv popunjivači. U hrvatskome se tipično pojavljuju riječi kao što su 'zapravo', 'ovaj' i slično.

Pokazuje se da se odugovlačenja pojavljuju u govoru na određenim mjestima u proizvodnji govorenog diskursa. Na primjer, Chafe (1980) objašnjava da su duža odugovlačenja između dviju jedinica ideja nego unutar njih ili više je zastajkivanja na granicama dviju rečenica nego unutar njih, naročito je to izraženo kada se granica rečenice poklapa s granicom epizode priče. Nadalje, češće se i dulje odugovlači kada se govornik prebacuje s jedne razine pripovijedanja na drugu. Isto tako, veće je odugovlačenje kada se od opisa okruženja prelazi na pričanje događaja u tom okruženju.

1.1.2 Revizije

U revizije pripadaju sve vrste ispravljanja ranije izrečenog, bilo da one obuhvaćaju dio riječi, čitavu riječ ili nekoliko riječi koje mogu, ali i ne moraju, biti sintaktički povezane.

Revizije se opisuju unutar mnogih kognitivnih teorija koje se bave odnosom jezika i mišljenja. Karmiloff-Smith sa svojim je suradnicima (1993.) istražila vrste revizija s obzirom na određenu vrstu obavijesti koja je ispravljana. Tako se razlikuju: leksička ispravljanja (npr. *the girl bought a red/a green ballon*), referencijalna ispravljanja (npr. *then they/then she walks on*) te diskursna ispravljanja (npr. *then the girl/then she walks on*). Chafe (1980) revizije i slične procese shvaća kao odraz onoga što se događa u govornikovom pamćenju u trenutku obrade od pamćenja do govorne proizvodnje. Nadalje, prema Leveltu (1983) revizija je postupak koji govornik čini zbog sugovornika u želji da sugovornik što bolje razumije ono što govornik želi priopćiti. I Chafe i Levelt detaljnije opisuju vrste revizija (leksičke, fonološke, sintaktičke i morfološke) te navode na kojim se mjestima u rečenicama ili iskazima pojavljuju. Fox Tree (1995) je utvrdila da su revizije u razgovoru često rezultat nekih slušateljevih naznaka da je došlo do određenog problema u komunikaciji. S druge strane, Wiggleswort ističe kako se revizije mogu pojaviti i kao rezultat govornikovog opažaja vlastitoga govora bez ikakvih slušateljevih naznaka da se dogodilo nerazumijevanje u komunikaciji, stoga ispitivanje tih vrsta ispravljanja govora može pružiti važan uvid u govorne procese. U tablici 1 može se vidjeti pregled vrsta netečnosti potkrijepljenih primjerima iz korpusa CHILDES Frogs Croatian TKH Corpus (Trtanj, Kuvač Kraljević, Hržica, 2019).

Tablica 1. Vrste netečnosti i primjeri iz korpusa CHILDES Frogs Croatian TKH Corpus
 (Trtanj, Kuvač Kraljević, Hržica, 2019)

	Vrsta netečnosti	Opis netečnosti	Primjer
Odugovlačenja (engl. <i>stalls</i>)	Tiha pauza	Prekid u iskazu koji traje više od 600 ms	Dječak i pas (pauza) pogledali su iza stabla.
	Ispunjena pauza	Nejezična vokalizacija koja se pojavljuje na početku iskaza ili između riječi.	Kad je (am) tamo pala košnica.
	Ponavljanja	Zvuk, dio riječi, cijela riječ ili fraza koja se ponavlja	I je vidio nekog (svi) svisca.
Revizije (engl. <i>revision</i>)	Fonološka samoispravljanja	Ispravak fonoloških pogrešaka	Pa je on brzo (sičao) sišao dolje.
	Leksička samoispravljanja	Ispravak riječi da bi se dodala ili oduzela informaciju koju ta riječ nosi	Nisu ju (na) vidjeli.
	Gramatička samoispravljanja	Ispravak gramatičkih pogrešaka	Kada (je) su ga pčele vijale..
	Lažni početci (engl. <i>false starts</i>)	Rečenice koje započinju, ali su napuštene te se započinje s novom rečenicom.	Žaba... Dječak zove žabu da dođe.

1.2 Netečnosti i dob

Rezultati istraživanja pokazuju dvojak utjecaj dobi na količinu te na različite vrste netečnosti. Dok jedan dio autora tvrdi da se učestalost netečnosti smanjuje kako dijete napreduje u jezičnom razvoju (Kowal i sur. 1975, Wijnen 1990, Guo i sur. 2008), drugi tvrde da se učestalost može i povećati, bilo u ukupnom broju ili u pojedinim vrstama netečnosti (Rispoli, 2003, Rispoli i sur., 2008).

Pojava normalnih netečnosti obično se povezuje s razdobljima intenzivnog usvajanja jezika tako da je više istraživanja provedeno s djecom predškolske dobi (primjerice, Natke i sur. 2006, Carlo i Watson 2003, Leclercq i sur. 2018).

Različiti autori zamijetili su promjene u učestalosti određenih vrsta netečnosti kroz dob. Tako Starkweather (1987) piše o porastu određenih vrsta netečnosti poput pogrešnih početaka u djece koja idu u 4. razred, što povezuje s jezičnim razvojnim trendom. Povećano jezično znanje, bez istovremenog porasta u sposobnostima proizvodnje, može dovesti do toga da djeca postaju neodlučnija, što je pogodan kontekst za pojavljivanje netečnosti u govoru.

Sustavan teorijski okvir dobnih promjena pruža skupina autora koja zastupa podjelu netečnosti na odugovlačenja i revizije (Starkweather, 1987; Rispoli 2003, 2018; Rispoli i Hadley 2001; Rispoli i sur., 2008) te prate kako se s dobi razlikuje učestalost vrsta netečnosti unutar tih dviju nadređenih skupina. Primjerice, Rispoli i Hadley (2001) uočili su da se pauze pojavljuju u ranoj fazi usvajanja gramatike te im se učestalost smanjuje s gramatičkim razvojem, kada su u dječjem govoru sve češća ispravljanja. Autori to povezuju s činjenicom da sposobnost ispravljanja ovisi o razumijevanju onoga što je upravo rečeno, točnije da ispravljanje nastaje kao odgovor na nešto što je već artikulirano, ali ne odgovara govornikovo namjeri. Općenito, ti autori tvrde da su odugovlačenja i revizije dva različita fenomena koja se ne bi trebala tretirati na jednak način, a Rispoli (2018) tvrdi i da je samo učestalost revizija, ali ne i odugovlačenja, povezana s jezičnim razvojem, posebice razvojem gramatike. Unutar te linije istraživanja, što se tiče dobnih razlika, fokus je istraživača usmjeren na rani jezični razvoj, to jest na govornike predškolske dobi. Općenito su rjeđa istraživanja razlika u zastupljenosti i vrstama netečnosti starije djece (ali v. primjerice, Navarro-Ruiz i Rallo-Fabra 2001 i Thordardottir i Ellis Weismer 2002 za podatke o starijoj djeci s razvojnim jezičnim poremećajem te Bangert i Finestack 2020 za dobne razlike djece i adolescenata s ADHD-om).

Dio dosadašnjih istraživanja pokazuje da se ukupan udio netečnosti u govoru djece ne smanjuje s dobi, već da postoji tendencija k dominantnosti uporabe različitih vrsta netečnosti kako dijete napreduje u jezičnom razvoju. Jednostavnije netečnosti kao što su pauze prevladavaju u ranijoj dobi, dok s vremenom raste udio različitih vrsta samoispravljanja. No, istraživanja nisu jednoznačna što se tiče ukupne zastupljenosti netečnosti, a postoji potreba da se bolje prouče dobne razlike djece školske dobi. Često je i rezultate teško usporediti jer se temelje na različitim metodama prikupljanja podataka ili na različitim načinima mjerenja zastupljenosti netečnosti.

1.3 Netečnosti i složenost zadatka ili sintaktička složenost

Jedan je od razloga teškoće usporedbe različitih istraživanja o dobnim razlikama u zastupljenosti i vrstama netečnosti činjenica da na netečnosti utječe složenost zadatka te složenost jezika u određenom zadatku. Drugim riječima, što je zadatak složeniji za govornika, to su veće šanse da će se pojaviti netečnosti.

Pretpostavlja se da se netečnosti kod djece pojavljuju kada izražavaju ideju koja je apstraktna, složena ili nije potpuno razvijena (Leadholm, Miller, 1995). Istraživanja pokazuju da djeca imaju mnogo netečnosti u kontekstima koji su jezično zahtjevniji poput proizvodnje pripovjednog teksta (Fiestas i dr.). To prema Leadholmu i Milleru (1995) znači da se netečnosti u govoru učestalo pojavljuju kada govornik treba izraziti apstraktnu ili složenu ideju ili proizvesti onaj diskursni oblik kojim još nije u potpunosti ovladao. Netečnosti u govoru odraz su unutarnjih procesa jezične proizvodnje (Loban, 1976;

Leadholm i Miller, 1995; Fiestas i sur., 2005). Povezuju se s duljinom rečenice i gramatičkom složenošću u istraživanjima koja su uključivala morfosintaktički razvoj predškolske djece (Rispoli, Hadley 2001.). Drugim riječima, dječja uporaba netečnosti može se povećavati ako dijete pokušava proizvesti dulje ili složenije rečenice.

Nadalje, pretjerana uporaba netečnosti može pokazivati jezičnu ranjivost naročito kada kognitivni zahtjevi zadataka rastu (MacLachan, Chapman 1988). Netečnosti u govoru odražavaju govornikove semantičke i morfosintaksičke sposobnosti (Solorio i sur. 2011). Evans (1985) tvrdi da samoispravljanja pokazuju kako govornik aktivno sluša i procjenjuje što govori.

S jedne strane, pokazuje se da je ukupan broj netečnosti kontinuiran kroz dob te samo moduliran složenošću zadatka (npr. Starkweather 1987). No, omjer različitih vrsta netečnosti može se mijenjati s dobi. Pri tome treba uzeti u obzir da je u oblikovanju istraživanja važno dobro promisliti o metodologiji istraživanja, to jest, uzeti u obzir složenost zadatka, bilo jezičnu ili kognitivnu.

2. Metodologija istraživanja

Cilj i hipoteze

Dosadašnja su istraživanja o zastupljenosti netečnosti i različitih vrsta netečnosti u većoj mjeri usmjerena na predškolsku djecu, posebice unutar pristupa u kojem se netečnosti dijele na odugovlačenja i revizije. Cilj je istraživanja ustanoviti postoji li u pripovijedanju djece predškolske i rane školske dobi povezanost dobi te a. ukupnog udjela netečnosti i b. zasebnih vrsta netečnosti. Unutar dviju nadređenih kategorija netečnosti proučit će se ponavljanja (pripadaju odugovlačenjima) te samoispravljanja (pripadaju samoispravljanjima). Pripovijedanje je složen jezični zadatak i to takav u kojem se diskurs s godinama sve više obogaćuje, to jest postaje sve kompleksniji.

S obzirom na cilj rada postavljene su tri hipoteze:

H1: Udio netečnosti u pripovjednom će se diskursu povećavati s dobi.

H2: Udio netečnosti iz kategorije odugovlačenja u pripovjednom diskursu neće biti povezan s dobi.

H3: Udio netečnosti iz kategorije revizija u pripovjednom će diskursu s dobi rasti.

Ispitanici

U istraživanju su proučavani jezični uzorci (transkripti) pripovijedanja 157 jednojezične djece koja su ispričala njima nepoznatu priču prema slikovnom predlošku (Frog, where are you, Mayer, 1969). Uzorci su preuzeti iz korpusa CHILDES Frogs Croatian TKH Corpus (Trtanj, Kuvač Kraljević, Hržica, 2019) koji je dio baze korpusa dječjeg jezika CHILDES (MacWhinney, 2000). Djeca su bila različite kronološke dobi, od 3 godine do 11 godina i 11 mjeseci, srednje dobi 7 godina i 8 mjeseci. U uzorku je bilo nešto više muške

djece, a nešto manje ženske djece. Sva su djeca jednojezični govornici hrvatskoga jezika i urednoga jezično-govornog razvoja (Trtanj, Kuvač Kraljević, 2017). S obzirom na to da se smatra da se pripovjedna sposobnost djece razvija kao kasna jezična sposobnost (Nippold 1998) i to barem do desete godine života (pregled: Aksu-Koc i Aktan Erciyas 2018), takav uzorak prikladan je za proučavanje povezanosti dobi i vrsta netečnosti u složenom jezičnom zadatku.

Tablica 2. Demografske karakteristike ispitanika

Broj ispitanika	Dobna skupina	Kronološka dob			Spol	
		Raspon	M	SD	m	f
36	četverogodišnjaci	3;00 – 5;11	4;05	1,49	19	17
42	šestogodišnjaci	6;00 – 7;11	6;55	0,78	25	17
41	osmogodišnjaci	8;00 – 9;11	8;55	0,78	25	16
38	desetogodišnjaci	10;00 – 11;11	10;55	0,78	24	14

Istraživački materijal

Pripovjedni uzorci prikupljeni su situacijskim uzorkovanjem (vidi Kelić i dr. 2012, Trtanj 2019). U takvom uzorkovanju snimaju se reakcije na različite metode elicitiranja željenih jezičnih elemenata ili samih struktura. Uporaba istoga elicitirajućeg materijala omogućuje lakšu i precizniju usporedbu jezičnih uzoraka i pojedinačno unutar jedne dobne skupine, ali i među sudionicima različitih dobnih skupina.

U ovom se istraživanju rabio poznati materijal za poticanje pripovijedanja, slikovnica *Frog, where are you?* (Mayer, 1969.). Riječ je o materijalu često rabljenom u istraživanjima dječjega jezika (primjerice, veliko međujezično istraživanje Ruth Berman i Dana Slobina provedeno je uz uporabu te priče – Berman i Slobin 1994).

Slikovnica se sastoji od 24 crno-bijele slike bez teksta koje prikazuju klasičnu dječju priču s junakom, problemom, nizom akcija koje proizlaze iz tog problema i sretnim završetkom. Pomoću slikovnice djeca su ispričala priču te je ona zatim transkribirana. Tako su se dobili uzorci govorenoga jezika u kojima se pratila dječja proizvodnja netečnosti. Svakom djetetu dane su jednake upute prije ispitivanja te je svako dijete ispitano pojedinačno.

Analiza podataka

Dobiveni su zapisi transkribirani u CHAT-u (Codes for the Human Analysis of Transcripts) i analizirani u programu CLAN (Computerized Language Analysis) (MacWhinney, 2000). U svakom su transkriptu posebnim kodovima označene netečnosti u govoru, primjerice ponavljanja ili samoispravljanja (vidi primjer 1).

(1)

a. Dob: 4;4 (ponavljanje)

CHI: pas [/] pas je pao.

b. Dob: 6;4 (samoispravljanje)

CHI: <dok se> [//] dok su pčele napadale psa dječak se popeo.

Iz transkripata su izdvojene dvije vrste netečnosti: a. ponavljanja i b. samoispravljanja. Uzete su u obzir različite vrste ponavljanja: ponavljanje jednosložnih riječi, ponavljanje višesložnih riječi, ponavljanje nekoliko riječi. Uzete su u obzir različite vrste samoispravljanja: fonološka, morfološka te leksička. Program CLAN omogućava da se kodovi izbroje u svakom od transkripata te se tako može dobiti podatak o tome koje je netečnosti i koliko njih dijete proizvelo. Važno je napomenuti da su pri transkripciji uzorci govorenog jezika razdvajani na komunikacijske jedinice (Loban 1966, Bedeković, Hržica i Kramarić, 2021). Kako bi se ublažio utjecaj dužine transkripta, uz analizu broja netečnosti i različitih vrsta netečnosti, izračunat je i prosječan broj netečnosti te prosječan broj različitih vrsta netečnosti (ponavljanja i samoispravljanja) na jezičnim uzorcima.

3. Rezultati istraživanja

Djeca u ovom uzorku redovito su proizvodila obje vrste netečnosti koje su se pratile. Najveći se postotak djece samoispravlja (91%), a nešto manje ponavlja određene riječi ili dijelove iskaza (85%). Neka je vrsta netečnosti pronađena u 97% jezičnih uzoraka, a u 78% uzoraka zabilježena su i ponavljanja i samoispravljanja.

Tablica 3. Postotak uporabljenih vrsta normalnih netečnosti ukupno za sve dobne skupine

Vrsta normalne netečnosti	Postotak djece koja proizvodi netečnost
Ponavljanje	85%
Samoispravljanje	91%
Ponavljanje ili samoispravljanje	97%
Ponavljanje i samoispravljanje	78%

Djeca su prosječno proizvodila netečnosti devet puta, od toga nešto češće samoispravljanja, a malo rjeđe ponavljanja. Minimalne i maksimalne vrijednosti pokazuju da postoji veliki raspon rezultata.

Tablica 4. Broj uporabljenih urednih netečnosti po dobi

Vrsta netečnosti	Dobna skupina	Minimum	Maksimum	Srednja vrijednost	Standardna devijacija
Ponavljanje	četverogodišnjaci	0	25	4,79	6,19
	šestogodišnjaci	0	16	3,88	3,62
	osmogodišnjaci	0	31	4,76	5,45
	desetogodišnjaci	0	21	2,55	3,92
	Broj ponavljanja - ukupno	0	31	4,03	4,907
Samoispravljanje	četverogodišnjaci	0	14	4,03	3,88
	šestogodišnjaci	0	23	3,88	4,91
	osmogodišnjaci	0	24	6,07	5,25
	desetogodišnjaci	0	19	5,58	5,02
	Broj samoispravljanja - ukupno	0	24	4,91	4,871
Sve netečnosti	četverogodišnjaci	0	36	10,63	9,45
	šestogodišnjaci	0	40	8,64	7,53
	osmogodišnjaci	0	58	11,76	10,19
	desetogodišnjaci	0	37	9,29	7,54
	Broj svih netečnosti - ukupno	0	55	8,96	8,376

Kontroliraju li se jezični uzroci prema dužini, to jest, uzme li se u obzir prosječan broj netečnosti prema prosječnom broju komunikacijskih jedinica srednja je vrijednost 0,23. Prosječan broj ponavljanja i samoispravljanja po komunikacijskoj jedinici jest podjednak (0,1).

Tablica 5. Prosječan broj praćenih netečnosti po komunikacijskoj jedinici (KJ) i po dobi

Vrsta netečnosti	Dobna skupina	Minimum	Maksimum	Srednja vrijednost	Standardna devijacija
Ponavljjanje	četverogodišnjaci	0	0,35	0,08	0,08
	šestogodišnjaci	0	0,57	0,09	0,14
	osmogodišnjaci	0	0,89	0,13	0,17
	desetogodišnjaci	0	0,78	0,11	0,14
	Prosječan broj ponavljanja - ukupno	0	0,89	0,10	0,14
Samoispravljanje	četverogodišnjaci	0	0,20	0,06	0,06
	šestogodišnjaci	0	0,45	0,14	0,13
	osmogodišnjaci	0	0,82	0,11	0,15
	desetogodišnjaci	0	0,60	0,18	0,07
	Prosječan broj samoispravljanja - ukupno	0	0,82	0,12	0,13
Sve netečnosti	četverogodišnjaci	0	0,55	0,13	0,12
	šestogodišnjaci	0	0,86	0,23	0,22
	osmogodišnjaci	0	0,29	0,06	0,29
	desetogodišnjaci	0	1,39	0,05	0,26
	Prosječan broj svih netečnosti - ukupno	0	1,39	0,23	0,24

Kako bi se ustanovilo postoji li povezanost prosječnog broja praćenih netečnosti po komunikacijskoj jedinici s kronološkom dobi, provedena je Spearmanova korelacija (podatci nisu zadovoljili kriterije normalnosti distribucije). Rezultati pokazuju da ukupan broj praćenih netečnosti nije povezan s dobi, ali je prosječan broj praćenih netečnosti po komunikacijskoj jedinici s njom pozitivno povezan ($p < 0.005$, $r_s = 0,279$). No, odnos se dobi i različitih vrsta praćenih netečnosti razlikuje. Dok prosječan broj ponavljanja po komunikacijskoj jedinici ne pokazuje povezanost s dobi, prosječan je broj samoispravljanja s njom nisko pozitivno povezan ($p < 0,001$, $r_s = 0,283$). Izračunata je i korelacija između prosječnog broja ponavljanja po komunikacijskoj jedinici te prosječnog broja samoispravljanja po komunikacijskoj jedinici. Rezultati pokazuju da su te dvije mjere umjereno pozitivno povezane ($p < 0,001$, $r_s = 0,398$).

4. Rasprava

Cilj je ovog rada bio ustanoviti postoji li u pripovijedanju djece predškolske i školske dobi u povezanost ukupnog broja netečnosti, kao i zasebnih vrsta netečnosti. Unutar dviju

nadređenih kategorija netečnosti proučila su se ponavljanja (vrsta su odugovlačenja) te samoispravljanja (vrsta su revizije).

U istraživanju se pošlo od pretpostavke da će se udio netečnosti u složenom zadatku pripovijedanja povećavati s dobi. Naime, pripovjedne se sposobnosti djece povećavaju i s godinama se očekuje da će njihovo pripovijedanje postajati sve složenije te će se to odraziti i na učestalost netečnosti. Rezultati istraživanja pokazali su nisku pozitivnu korelaciju između dobi i prosječnog broja netečnosti po komunikacijskog jedinici, što potvrđuje polaznu hipotezu. Ti su rezultati u skladu s ranijim istraživanjima u kojima su se istraživači služili poticanim pripovijedanjem kao načinom dobivanja jezičnih uzoraka za analizu. Takva su istraživanja pokazala da se učestalost netečnosti s dobi ne smanjuje ili se povećava, posebno kada djeca žele izraziti složene ideje, kao što je to u slučaju pripovijedanja (Leadholm i Miller 1995, Fiestas i sur. 2005, Byrd i sur. 2012). Primjerice, u istraživanju Byrd i sur. (2012) mlađa se djeca urednog jezičnog i govornog razvoja razlikuju od starije djece jer proizvode više netečnosti u konverzaciji, ali manje netečnosti u pripovijedanju.

Druge su se hipoteze istraživanja usredotočile na udio različitih vrsta netečnosti i njihovu povezanost s dobi. S obzirom na prijašnja istraživanja, očekivalo se da udio ponavljanja, netečnosti koja pripadaju odugovlačenjima, neće biti povezan s dobi, to jest, da za njihovu varijabilnost dob neće biti relevantna. Rezultati su pokazali da zaista ne postoji povezanost dobi i ponavljanja. Za drugu vrstu netečnosti koja se pratila očekivanja su bila drugačija. Pretpostavljalo se da će učestalost netečnosti koje pripadaju kategoriji revizija rasti s dobi. Podatci istraživanja pokazali su nisku pozitivnu korelaciju između dobi i učestalosti samoispravljanja. Ti rezultati sukladni su istraživanjima provedenima s djecom urednog jezičnog i govornog razvoja mlađe dobi (Starkweather, 1987; Rispoli 2003, 2018; Rispoli i Hadley 2001; Rispoli i sur., 2008), kao i s djecom s različitim poremećajima starije dobi (Navarro-Ruiz i Rallo-Fabra 2001, Thordardottir i Ellis Weismer 2002, Bangert i Finestack 2020).

Dosadašnja su istraživanja o zastupljenosti netečnosti i različitih vrsta netečnosti u većoj mjeri usmjerena na predškolsku djecu, posebice unutar pristupa u kojem se netečnosti dijele na odugovlačenja i revizije. Ovo je istraživanje pokazalo da i u praćenju kasnijeg jezičnog razvoja (djece školske dobi), možemo uočiti kako se učestalost netečnosti povećava s dobi, ali tako da učestalost netečnosti koja pripada odugovlačenjima ne raste, za razliku od netečnosti koje pripadaju revizijama. Dakle, s dobi povećava se učestalost samo jedne kategorije netečnosti. Takvi su rezultati u ranijoj literaturi objašnjeni različitim procesima koji uzrokuju različite netečnosti. Smatra se da su odugovlačenja način da se osigura dodatno vrijeme za obradu neke jezične poruke. Govornik odugovlači dok čeka da procesi sintaktičke i fonološke obrade dovrše poruku te se zbog toga narušava tečnost (Rispoli 2003). Za razliku od odugovlačenja, revizije se povezuju s nadziranjem vlastite poruke tijekom jezične obrade. U situaciji u kojoj govornik prepozna dio poruke

kao neprikladan, ponudit će reviziju. Zbog toga se smatra da je revizija odraz jezičnog znanja (Rispoli i Hadley 2001, Rispoli 2003). Dakle, s povećanjem dobi procesi jezične obrade brži su, no s obzirom na to da je pripovijedanje sve složenije, govornik se i dalje oslanja na odugovlačenja kako bi osigurao vrijeme za proizvodnju jezične poruke. S druge strane, s dobi se jezično znanje govornika povećava, kao i složenost njegovih iskaza, te se povećava i učestalost revizija.

Pri interpretaciji rezultata potrebno je uzeti i nedostatak ovoga istraživanja. Naime, iz svake je kategorije netečnosti izdvojena samo jedna mjera. Promatranje i svih ostalih netečnosti moglo je dati iscrpnije podatke o ulozi dobi u učestalosti netečnosti. Unatoč navedenom nedostatku, smatralo se da opsežan i dobro pripremljen materijal te nedostatak bilo kakvih sličnih istraživanja u hrvatskome nadilaze moguća ograničenja istraživanja.

5. Zaključak

Netečnosti govornika urednog jezičnog razvoja u hrvatskome su se proučavale u najvećoj mjeri kod odraslih govornika (pregled: Leko Krhen i sur. 2022). Nije bilo poznato što se događa s učestalosti netečnosti te učestalosti različitih vrsta netečnosti kod djece. U kontekstu međunarodnih istraživanja, rjeđe su proučavane netečnosti djece školske dobi. U ovom istraživanju odabran je uzorak djece širokog raspona dobi te se pokazalo kako se s dobi povećavaju samo neke vrste netečnosti. Ti su rezultati u skladu s prethodnim rezultatima u drugim jezicima.

Netečnosti su sastavni dio govora i javljaju se kod govornika različite dobi i u različitim jezičnim situacijama. Višestruki čimbenici utječu na učestalost netečnosti te su potrebna daljnja istraživanja kojima bi se opisale netečnosti govornika urednog jezičnog i govornog razvoja. Osim što se na taj način može opisati složen fenomen govornog i jezičnog razvoja te utjecaj jezika na govornu proizvodnju, ovi su podatci vrijedni i iz perspektive praćenja narušenoga govornog i jezičnog razvoja. Opis netečnosti urednih govornika temelj je za uspostavu dijagnostičkih kriterija za prepoznavanje različitih poremećaja govora i jezika. Preciznije rečeno, iako su netečnosti karakteristika govora te mogu sugerirati teškoće na toj razini, one odražavaju i kako se osoba nosi sa složenošću jezičnog zadatka ili određene jezične strukture te mogu pokazati teškoće u obradi jezika.

Literatura

- Aksu-Koç, A. i Aktan-Erciyes, A. (2018). Narrative Discourse: Developmental Perspectives. U A. Bar-On i D. Ravid (ur.) *Handbook of Communication Disorders* (str. 329–356). Berlin, Boston.
- Grinager, A. N. i Yairi, E. (1994). The development of awareness of stuttering in preschool children. *Journal of Fluency Disorders*, 19, 229–245.

- Grinager, A. N. i Yairi, E. (1999). Normative disfluency data for early childhood stuttering. *Journal of Speech, Language and Hearing Research*, 42, 895–909.
- Bangert, K. J., Finestack, L. H. (2020). Linguistic maze production by children and adolescents with attention-deficit/hyperactivity disorder. *Journal of Speech, Language, and Hearing Research*, 63,1, 274–285.
- Bedeković, M., Hržica, G. i Kramarić, M. (2021). Analiza sintaktičke složenosti dječjeg pripovjednog diskursa. *Fluminensia*, 33, 2; 521–547.
- Berman, R. A., Slobin, D. I. (1994). *Relating Events in Narrative: A Crosslinguistic Developmental Study*. Hillsdale, NJ: Erlbaum.
- Byrd, C. T., Logan, K. J. i Gillam, R. B. (2012). Speech Disfluency in School-Age Children's Conversational and Narrative Discours. *Language, Speech and Hearing Services in Schools*, 43, 153–163.
- Carlo, E. J., Watson, J. B. (2003). Disfluencies of 3- and 5-year-old Spanish-speaking children. *Journal of Fluency Disorders*, 28, 1, 37–53.
- Chafe, W. L. (1980). *The pear stories: Cognitive, cultural, and linguistic aspects of narrative production*. Norwood, N.J.: Ablex.
- Evans, M. A. (1985). Self-initiated speech repairs: A reflection of communicative monitoring in young children. *Developmental Psychology*, 2, 2, 365–371.
- Fiestas, C. E., Bedore, L. M., Peña, E. D. i Nagy, V. J. (2005) Use of Mazes in the Narrative Language Samples of Bilingual and Monolingual 4- to 7-year old Children. U J. Cohen, K. T. McAlister, K. Rolstad i J. MacSwan (ur.) *Proceedings of the 4th International Symposium on Bilingualism*. (str. 730–740). Somerville, MA: Cascadilla Press.
- Galić-Jušić, I. (2001). *Što učiniti s mucanjem: cjelovit pristup govoru i psihi*, Lekenik: Ostvarenje.
- Goldman-Eisler, F. (1968). *Psycholinguistics: Experiments in spontaneous speech*, New York, Academic Press.
- Leko Krhen, A., Hržica, G. i Lasan-Grevelhörster, M. (2022). Netečnosti u pripovijedanju odraslih govornika hrvatskoga jezika. *Govor*, 39 (2), 119–150.
- Guo, L., Tomblin, J B. i Samelson, V. (2008). Speech Disruptions in the Narratives of English-Speaking Children With Specific Language Impairment. *Journal of Speech, Language, and Hearing Research*, 51, 722–738.
- Horga, D. i Požgaj Hadži, V. (2012). (Dis)fluentnost i proizvodnja govora. *Slavistična revija*, 60, 4, 621–638.

- Fox Tree, J. (1995). The effects of false starts and repetitions on the processing of subsequent words in spontaneous speech. *Journal of memory and language* 34, 709–738.
- Justice, L. M., Bowles, R., Pence, K. i Gosse, C. (2010). A scalable tool for assessing children's language abilities within a narrative context: The NAP (Narrative Assessment Protocol). *Early Childhood Research Quarterly*, 25, 2, 218–234.
- Karmiloff-Smith, A., Johnson, H., Grant, J., Jones, M. C., Karmiloff, Y. N., Bartrip, J. i Cuckle, P. (1993). From sentential to discourse functions: Detection and explanation of speech repairs by children and adults. *Discourse Processes*, 16, 4, 565–589.
- Kelić, M., Hržica, G., Kuvač Kraljević, J. (2012). Mjere jezičnog razvoja kao pokazatelji posebnih jezičnih teškoća. *Hrvatska revija za rehabilitacijska istraživanja*, 48, 2, 23–40.
- Kovač, M. M. i Horga, D. (2011). Ponavljanja kao oblik govorne disfluentnosti. *Linguistica Copernicana*, 1, 5, 246–267.
- Kowal, S., Wiese, R. i O'Connell, D. (1983). The Use of Time in Storytelling. *Language and Speech*, 26, 4, 377–392.
- Kuvač Kraljević, J., Hržica, G. i Lice, K. (2017). CroDA: a Croatian discourse corpus of speakers with aphasia. *Hrvatska revija za rehabilitacijska istraživanja*, 53, 2, 61–71.
- Leadholm, B. J. i Miller, J. F. (1995). *Language Sample Analysis: The Wisconsin Guide*, Madison, WI: Wisconsin Department of Public Health.
- Leclercq, A. L., Suaire, P. i Moyse, A. (2018). Beyond stuttering: Speech disfluencies in normally fluent French-speaking children at age 4. *Clinical Linguistics and Phonetics*, 32, 2, 166–179.
- Levelt, W. J. M. (1989) *Speaking: from Intention to Articulation*, Cambridge, MA: Bradford Books.
- Loban, W. (1976) *Language development: Kindergarten through grade twelve*, Urbana, IL, National Council of Teachers of English.
- MacLachlan, B. G. i Chapman, R. S. (1988). Communication breakdowns in normal and language learning-disabled children's conversation and narration. *Journal of Speech & Hearing Disorders*, 53, 1, 2–7.
- MacWhinney, B. (2000). *The CHILDES Project: Tools for analyzing talk*, Third Edition. Mahwah, NJ: Lawrence Erlbaum Associates.
- Mayer, M. (1969). *Frog, where are you?*, New York: Dial Books for Young Readers.
- Natke, U., Sandrieser, P., Pietrowsky, R. i Kalveram, K. T. (2006). Disfluency data of German preschool children who stutter and comparison children. *Journal of Fluency Disorders*, 31, 3, 165–176.

- Navarro-Ruiz, M., Rallo-Fabra, I. L. (2001). Characteristics of mazes produced by SLI children. *Clinical Linguistics and Phonetics*, 15, 1 i 2, 63–66.
- Nigoević, M. (2011). Neka načela određivanja diskursnih oznaka. *Rasprave Instituta za hrvatski jezik i jezikoslovlje*, 37, 1, 121–145.
- Nippold, M. (1998). *Later Language development: The school-age and adolescent years*. Austin: PRO-ED.
- Postma, A., Kolk, H. i Povel, D. J. (1990). Speech planning and execution in stutterers. *Journal of Fluency Disorders*, 15,1, 49–59.
- Postma, A. i Kolk, H., (1993). The covert repair hypothesis: Prearticulatory repair processes in normal and stuttered disfluencies. *Journal of Speech and Hearing Research*, 36, 472–487.
- Rispoli, M. Hadley, P. i Holt, J. (2008). Stalls and Revisions: A Developmental Perspective on Sentence Production. *Journal of Speech, Language, and Hearing Research*, 51, 953–966
- Rispoli, M. (2003). Changes in the nature of sentence production during the period of grammatical development. *Journal of Speech, Language, and Hearing Research*, 46, 818–830.
- Rispoli, M. i Hadley, P. (2001). The leading-edge: The significance of sentence disruptions in the development of grammar. *Journal of Speech, Language, and Hearing Research*, 44, 5, 1131–1143.
- Savić, S. (1985) *Narativi kod dece*. Institut za južnoslovenske jezike, Filozofski Fakultet u Novom Sadu, Novi Sad.
- Solorio, Tamar, Melissa Sherman., Yang Liu, Lisa Bedore, Elizabeth Peña, Aquiles Iglesias (2011) „Analyzing language samples of Spanish–English bilingual children for the automated prediction of language dominance“, *Natural Language Engineering*, 17, 3, 367–395.
- Starkweather, C. Woodruff. (1987) *Fluency and Stuttering*, Englewood Cliffs, NJ: Prentice Hall.
- Škarić, I. (1988) *U potrazi za izgubljenim govorom*, Zagreb, Školska knjiga
- Thordardottir, E. i Weismer, S. E. (2002). Content mazes and filled pauses on narrative language samples of children with specific language impairment. *Brain and Cognition*, 48, 2-3, 587–592.
- Tichenor, S., Leslie, P., Shaiman, S. i Yaruss, J. S. (2018). Speaker and observer perceptions of physical tension during stuttering. *Folia Phoniatrica et Logopaedica*, 69, 4, 180–189.
- Trtanj, I. (2019). Organizacija pripovjednoga diskursa: anafora i kohezija u dječjem pripovijedanju. *Jezikoslovlje*, 20, 3, 583–601.

- Trtanj, I., Kuvač Kraljević, J. i Hržica, G. (2019). *CHILDES Frogs Croatian TKH Corpus*.
- Trtanj, I. i Kuvač Kraljević, J. (2017). Jezična i govorna obilježja dječjega pripovjednog diskursa: analiza na mikrostrukturnoj razini. *Govor*, 34, 1, 53–69.
- Wetherell, D., Botting, N. i Conti-Ramsden, G. (2007). Narrative in adolescent specific language impairment (SLI): a comparison with peers across two different narrative genres. *International Journal of Language & Communication Disorders*, 42, 583–605.
- Wigglesworth, G. (1990). Childrens narrative acquisition: a study of some aspects of reference and anaphora. *First language*, 10, 105–125
- Wijnen, F. (1990). The development of sentence planning. *Journal of Child Language*, 17, 651–675.

Summary

NORMAL SPEECH DISFLUENCY IN CHILDREN'S NARRATIVE: THE RELATIONSHIP OF REPETITION, SELF-CORRECTION AND AGE

The focus of this paper is speech disfluency in the narratives of children with typical speech and language development. Speech disfluency, a common occurrence in spontaneous communication, includes interruptions within a word or a phrase, pauses, repetition, revisions of sentences or words, lengthening of vowels and fillers. Previous research explored the relationship between the frequency of disfluencies in general and the frequency of different types of disfluencies. There was an observed tendency of age-related increase in the frequency of disfluencies grouped as stalls (e.g. repetitions), while the frequency of disfluencies grouped as revisions (e.g. self-corrections) remained constant. The aim of this research is to establish whether there is a connection between age and a. the overall proportion of speech disfluency and b. special types of speech disfluency in the narratives of preschool and younger school-age children. Within the two superordinate categories of disfluency, repetition and self-correction will be studied. The research results indicate that the total number of observed speech disfluencies is not related to age, but the average number of observed disfluencies per communication unit indicates a positive correlation ($p < 0.005$, $r = 0,220$). The relationship between age and different types of disfluencies varies. Whereas the average number of repetitions per communication unit shows no correlation with age, the average number of self-corrections has a low positive correlation ($p < 0,001$, $r = 0,267$). The research indicates that when monitoring later language development (school-age children), especially when performing more demanding language tasks such as narrating, we can detect that the frequency of speech disfluency increases with age, but in a way that the frequency of disfluency related to stalling does not increase, while the number of disfluencies related to reviewing does.

Keywords: children's narrative discourse, disfluency, repetition, self-correction, chronological age

Primljeno: 23. 10. 2023.

Prihvaćeno: 23. 9. 2024.